

Literatures de l'exili

Julià Guillamon

Rastres

Fa dos anys estava amb el meu germà quan vam rebre una trucada del Mestres, el propietari del taller mecànic de sota el pis que tenia llogat la meva mare. Uns immigrants havien forçat la porta i s'havien instal·lat a casa. Acabava d'avisar la policia. Des de feia mesos el meu germà havia anat buidant el pis, però jo havia estat incapaç de tornar-hi a recollir les coses que hi tenia. En els darrers anys de la seva vida, la mare havia dedicat temps i diners a condicionar un pis que no s'ho valia. Ara les portes estaven esbotzades i les parets florides. No hi havia llum. Els immigrants havien instal·lat un fogó al mig del menjador. De l'habitació del mig, on havien anat a parar els meus malendreços, vaig recollir una capsa amb joguines de quan era petit, una bossa amb llibres i unes carpetes. En una d'aquestes carpetes hi havia una sèrie d'entrevistes amb escriptors catalans que vaig publicar al diari *Avui*, entre el desembre de 1984 i l'abril de 1986, tot just acabada la carrera. Quatre eren exiliats: Pere Calders, Avel·lí Artís, Xavier Benguerel i Josep Ferrater Mora.

<< Agustí Bartra a Mèxic a començaments dels anys quaranta.

La més antiga és la d'Avel·lí Artís-Gener, Tísner, que apareix a la coberta de l'*Avui* amb una bata d'estar per casa, fumant en pipa. En aquesta entrevista diu un parell de coses que no recordava. M'explica que el 1961, quan començava a escriure la novel·la *Les dues funcions del circ*, va fer un viatge a la Martinica, on havia estat de pas quan el vaixell que el duia cap a l'exili va sofrir una avaria enmig de l'oceà. La novel·la recrea l'estada de dos germans a Fort-de-France, mentre esperen la reparació, tal com s'havia esdevingut realment l'estiu de

1939. Tísner em parlava dels recorreguts que havia fet per l'illa buscant possibles localitzacions de la novel·la, de les hores que havia passat mirant la gent, escoltant la manera de parlar dels negres, copiant els anuncis que trobava pel carrer. Les descripcions de la platja i de l'aeroport sorgien d'observacions precises. Vam parlar de Mèxic, de l'escriptor Roure-Torrent i de la sogra del seu germà Arcadi, la mare del pintor Francesc Espriu, que li havien servit per construir la veu narrativa de *Paraules d'Opòton el Vell*. L'Opòton és un guerrer mexicà que va encadenant idees a partir d'un fet comú, fins que perd el fil, el relat segueix les seves evasions mentals, estrafent la suposada crònica precolombina. Benguerel em va rebre a la casa del carrer Francesc Carbonell, a Pedralbes. A les fotos es veu amb una camisa fosca, a la terrassa, i a dintre el pis, davant d'un relleu amb figures i sanefes, una peça de col·lecció. Parlem d'*Icària*, *Icària* i de les traduccions de La Fontaine. Cap al final li faig una pregunta sobre Xile, que ell aprofita per saltar fins al moment del retorn i a l'aventura del Club dels Novel·listes. En cap d'aquestes entrevistes no parlem mai de l'exili. Eren entrevistes en profunditat, amb antecedents, que connectaven llibres i experiències, però l'exili en quedava sempre fora. Vaig publicar articles i vaig escriure pròlegs. Tísner i Maria Lluïsa Mercadet em van acollir a casa seva. Vaig tornar moltes vegades al pis del carrer Francesc Carbonell, tot sol o amb el meu amic Joan Tarrida. Benguerel ens convidava a dinar en un petit restaurant d'ús exclusiu dels veïns. Jo acabava de descobrir les novel·les de Francesc Trabal i n'hi parlava amb entusiasme. Ell se n'estranyava i jo no ho entenia. Després he sabut la història. La generositat de Trabal, les desavinences de fons en el grup que va anar a Xile, les diferents opcions a l'hora del retorn i el final dramàtic de Trabal, mort als cinquanta-vuit anys, després del gran desengany que va representar, acabada la Segona Guerra Mundial, la continuïtat del règim de Franco.

Avel·lí Artís-Gener i Xavier Benguerel no parlaven de l'exili perquè l'exili no havia estat una experiència positiva, el seu record representava un estigma, una ditada vergonyant. Això es veu molt clarament a les memòries. *Memòria d'un exili. Xile 1940-1952* de Xavier Benguerel és un llibre irregular, que esquiva aspectes fonamentals de la vida a Santiago, amb trossos reaprofitats d'uns articles de la revista *Germanor* on va relatar un viatge amb la família al Corcovado, Puerto Aysén i la Laguna de San Rafael, al sud de Xile. Una part fonamental es dedica a demostrar la murrieria que li va permetre engegar el laboratori. *Viure i veure* de Tísner té també una part de picaresca amb el relat de les seves aventures al cinema i a la televisió. Amb els cotxes de Tísner passa com amb els gossos i els gats de Benguerel: són objecte d'una transferència emotiva, ens parlen d'un món familiar,

plàcidament acomodat i estable, que potser no va existir mai. Quan reconstrueix el retorn a Catalunya, no hi ha dolor ni conflicte. Ramon Barnils li havia explicat a Quim Monzó la tristesa que feia veure Tísner, que havia estat un dels puntals de *La Rambla*, *L'Esquella de la Torratxa* i *El Be Negre*, a la redacció de *teleXpress* fent un paper obscur i subordinat. A Xile, Benguerel hi havia fet diners però era com un d'aquells personatges dels seus contes, desarrelat, esborradís, escindit entre dues realitats irreconciliables, com aquell erudit erotòman que viu les seves passions d'amagat i que no s'entén amb el fill. Tísner n'havia tornat sense un ral, havia malviscut en una pensió i havia acabat acceptant una feina en el diari dels antics companys que havien fet el joc de Franco. Benguerel s'inhibia educadament i només guardava una fidelitat personal a Rafael Borràs i a la família Lara. No sé si tenia gaires amics. Tísner va superar l'encongiment dels primers temps i havia acabat sent un home públic, candidat a les eleccions amb Nacionalistes d'Esquerra, en els darrers anys es va fer popular per les aparicions a TV3. Eren molt diferents, però en el meu record tots dos personatges es confonen i en fan un de sol.

Què els hauria pogut preguntar, jo, de l'exili? Què en sabia, realment? Què hauria pogut dir-los que els fes evocar sense reserves ni compliments una part íntima de les seves vivències a Tolosa i a Roissy, a Mèxic i a Xile? A la meua època d'estudiant a la Universitat de Barcelona, els alumnes de literatura catalana fèiem cursos d'història de la llengua, fonètica, morfologia, sintaxi i dialectologia, perquè la llengua havia de ser el fonament de la represa. De literatura se'n feia ben poca i dels anys trenta no se'n parlava gairebé mai. Els llibres que haurien hagut de portar-nos a descobrir el clima intel·lectual d'aquell moment no existien. Ens havíem acostumat a veure la guerra civil en el mirall deformador de l'antifranquisme. Jo tenia alguns exemplars de *Visions de la guerra i la rereguarda*, amb el disseny de Salvador Saura i Ramon Torrente que jugava amb els colors de la bandera republicana. Els únics diaris d'abans de la guerra que havia vist eren els que apareixien reproduïts en aquella col·lecció. La transició havia comportat un descrèdit de la política, i un silenci feixuc pesava sobre tot el que tingués relació amb la Barcelona republicana. No va ser fins molt més tard que vaig començar a lligar caps: Joan M. Minguet i Batllori va recuperar llibres i articles de Sebastià Gasch i Valentí Soler va editar les *Indagacions i proposicions* de Just Cabot. De la lectura dels articles de l'un i l'altre, de les opinions creuades, per exemple, sobre Dalí, en va sorgir «un món que fou veritat». Recordo un detall que em va impressionar. Per parlar d'unes sabates marró, Gasch deia «unes sabates rosses». Aquestes «sabates rosses» tenien el valor d'una penyora que es porta d'un món somniat. N'hi vaig parlar a Josep

Palau i Fabre. El 1946 Palau es va exiliar voluntàriament a París, cansat de l'ambient de Barcelona i de la relació amb els pares, que s'havien fet franquistes. Quan el vaig començar a tractar feia poc que havia tornat a viure a la casa del carrer Bruc. En vitrines i calaixeres anava retrobant autògrafs, llibres dedicats i revistes de decoració moderna que havien estat del pare. A la sala de rebre, entre els quadres de Gausachs i Bosch-Roger, hi tenia una vitrina amb bibelots i objectes d'art, com els que s'anunciaven al *D'Ací i d'Allà*, que s'anava venent de mica en mica per pagar els *ektachroms* dels llibres sobre Picasso. En un calaix, a la seva cambra de noi de casa bona, conservava desenes de retalls de la revista *Mirador*, que un amic seu, estudiant extern, li portava cada dijous a l'internat. Malalt d'enyorança, en els primers anys de la postguerra els havia retallat i endreçat en una mena d'enciclopèdia que llegia i rellegia contínuament. Vaig comprovar que molts se'ls sabia de cor. Palau conservava una visió nítida del món d'abans de la guerra, la visió del qui tenia setze o disset anys i l'havia preservat a dintre. Tan aviat em parlava de la primera pel·lícula sonora, *El desfile del amor*, com m'explicava els acudits d'Otto i Fritz, que havien estat de moda seixanta anys enrere. Malgrat la seva fama d'iconoclasta, havia esdevingut testimoni dels costums civilitzats d'una burgesia il·lustrada que anava al Teatre Grec a veure la *Medea* de Margarida Xirgu o al Liceu a veure els Ballets Russos, amb barret fort o amb barret tou, amb sabates rosses. Per comprendre millor el món de Palau vaig instal·lar-me a la Biblioteca de Catalunya a llegir els vells exemplars de *Mirador* i m'hi vaig passar més d'un any.

Va ser aleshores que van començar a sorgir, a glopades, totes les preguntes que no vaig ser capaç de fer quan Tísner i Benguerel vivien i eren els meus amics. Totes les raons que no vaig pensar de demanar quan treballava a l'*Avui*, i moltes tardes em trobava el periodista Josep Maria Lladó, amb un gran cigar, tancant l'article al bar La Llave com si La Llave fos el bar de l'Ateneu. Jo aleshores el veia com un vellet entotsolat i anacrònic. Ara el veig a la redacció d'*Última Hora* i me'l trobo a Niça, el 1945, publicant *Per Catalunya* amb les cobertes de Fontseré, Clavé i Martí Bas. Va ser llegint *Mirador* i *La publicitat*, *La Rambla*, *L'Instant* i *Última Hora* que vaig comprendre l'abast de la desfeta de 1939 i les conseqüències que m'implicaven directament. La generació de Joan Oliver, Francesc Trabal, Vicenç Riera Llorca, Armand Obiols, Anna Murià, Xavier Benguerel, Mercè Rodoreda, Agustí Bartra, Lluís Ferran de Pol, Avel·lí Artís-Gener i Pere Calders va ser la primera que va accedir a una cultura moderna, que culminava una línia de continuïtat des de la Renaixença. Amb una llengua normalitzada que permetia abordar tots els gèneres. Amb un periodisme de gran

<< Francesc Trabal, Avel·lí Artís-Gener, Mercè Rodoreda, Joan Oliver (Pere Quart), Vicenç Riera Llorca, Joan Prat (Armand Obiols), Cèsar August Jordana, Domènec Guansé, Agustí Bartra, Xavier Benguerel, Joaquim Amat-Piniella, Joan Sales, Anna Murià, Antoni Rovira i Virgili, Carles Riba i Josep Carner.

categoria, un columnisme obert a tots els matisos i replecs de la ironia, i reportatges que oferien als lectors una visió catalana del món. Es publicaven col·leccions populars, es traduïen els clàssics, es comentaven les darreres novetats de la novel·la europea i nord-americana. La poesia havia viscut un període niquelat i un retorn al vuit-cents, sobre el gruix d'alta exigència de la poesia simbolista i de la poesia pura. Els vells mestres Joaquim Ruyra i Josep Carner encara estaven en actiu, i havia sorgit una nova generació d'escriptors de vint anys que parlaven de les inquietuds dels joves. I de sobte, tot aquest món va desaparèixer. Primer, a causa de la guerra, que va obligar a comprometre's, posant la literatura al servei de la política. I després amb la derrota, que va empènyer els millors a creuar la frontera, a encauar-se en residències i refugis, a encaixar-se en països llunyans, vivint en condicions precàries, amb un feix de records dolorosos i greuges mal païts. Alguns, s'hi van quedar per sempre. D'altres, com Tísner, s'hi van passar vint-i-cinc anys. Havien tornat a Catalunya i s'havien trobat un país diferent del que s'imaginaven a Xile o a Mèxic. Quan en Tísner dibuixava a *El Poble Català* desenes de catalans amb barret mexicà arribant a Barcelona amb *golondrina* o quan en un número apòcrif de *La Rambla*, del maig de 1945, publicava les normes per acollir-se als subsidis que el SERE i del JARE que ja preparaven el viatge de retorn. Ningú no havia acabat a la presó, però vivien en un clima de constant intimidació i amenaça. El país començava a reviscolar i tots aquests escriptors de l'exili s'haurien hagut d'abocar de ple a la recuperació. No sempre van ser ben rebuts. No sempre les seves idees es corresponien amb la realitat. El 1966 Amadeu Cuito va voler reprendre la revista del seu avi. I així va sortir el *Mirador* de Perpinyà, «la revista que es llegirà a Catalunya», que Eugeni Xammar somniava com l'alternativa del *Tele-estel* de Carles Sentís i Ignasi Agustí. Calia mirar endavant, sense pensar gaire en el que s'havia perdut, que es filtrava en els títols dels llibres, com un retorn del reprimat: *Abans de l'alba*, *Homes i coses de la Barcelona d'abans*, *Abans d'ara*. Abans.

L'*Avui* es va començar a publicar el 1976, jo n'era un lector fidel. Passava l'estiu a la fonda de la mare, m'hiavorria, a les tardes em tancava en una cambra del primer pis i anava retallant les notícies de la Marxa de la Llibertat que acabava de passar per Arbúcies. L'*Avui* publicava sovint informacions relacionades amb l'exili. Es volia transmetre una idea de continuïtat, mitjançant notícies de retorns i morts llunyanes. Aquelles morts que anaven degotant, des dels temps remots en què les revistes de l'exili escampaven per l'Havana i Santiago de Xile, per Mèxic i París, la notícia de la mort d'Alexandre Plana, la mort de Pere Corominas, la mort d'Alfons Maseras, la mort de Joaquim Xirau.

Aquelles morts que contrasten amb la imatge gloriosa de Pere Quart, el 1970, al Festival dels Poetes al Price, recitant els versos de les *Corrandes de l'exili*, que el 1940 feien petar de riure Mercè Rodoreda. L'Oliver, afegint-se als crits de la gent, amb un gest desafiant: *Llibertat! Llibertat!* Vaig assistir com a periodista al seu enterrament, que va ser tristíssim. Ja abans de morir, el 1986, Oliver era un personatge sense estrella, un escriptor arraconat i remugaire que publicava en una revista marginal, *El Llamp*, unes col·laboracions àcides i desenganyades. Des de llavors la seva llum no ha parat d'enfosquir-se fins a un eclipsi gairebé total. S'han esvaït les imatges del gloriós retorn de Bartra a l'aeroport del Prat i en resta una altra de molt més obscura, a la duana, la maleta oberta, el policia amb la gorra de plat. Després del llibre de Jaume Subirana sobre el Josep Carner de Bèlgica, el retorn de Carner el 1970 pren un caire encara més opac i desencantat, amb la descripció del dia a dia intrascendent. Enfront de la imatge dels poetes i els savis recuperats, triomfals, la reparació feliç de la mítica fuga de cervells, les vides desballestades dels homes perduts. Armand Obiols escrivint al seu amic Rafael Tasis des de Bordeus, desencantat de la política, distanciat dels companys d'exili. A Viena i a Ginebra, acompanyat per dones desconegudes, amb la tristesa enganxada al rostre com una careta. Francesc Trabal encaparrat en un projecte utòpic de construir escoles per no perdre els catalans d'Amèrica. Ell, que el gener de 1945 tenia pressa per tornar i que va ser el primer perdut. Els articles de Trabal de *Germanor* posen la pell de gallina: abandonat el camí, resignat a enyorar-se en silenci i a anar-se neulint. Som molt lluny de l'espera justa i de l'honor recompensat que ens pregonaven a mitjan anys setanta quan, en la vigília de les primeres eleccions, els polítics van voler capitalitzar la fidelitat i el prestigi de l'exili. A tocar d'una altra realitat molt més difícil d'encaixar, perquè no sempre ens diu les paraules encoratjadores i falagueres que voldríem sentir. El retrobament amb els meus vells amics estaria marcat pel sentit de la pèrdua i per l'experiència del dol.

Però també per l'emoció del retrobament, per l'alegria de descobrir que els seus llibres encara són vius i que poden servir d'exemple i d'estímul per a molts lectors. La literatura catalana va assolir la seva plena maduresa a l'exili. Els poetes van buscar una possibilitat de redempció enmig de les desgràcies i van anunciar la naixença de l'home nou. La novel·la va superar definitivament les crisis d'entreguerres i va esdevenir un instrument per pensar l'home en el món contemporani. Cartes, dietaris i memòries constitueixen un extraordinari testimoni humà, ple d'experiències colpidores però també de facècies i de petits fets quotidians. Tot aquest conjunt, on predomina la visió personal, es pot llegir com una gran saga, amb un sentit col·lectiu, des de la

>> **Imatges del documental de Joaquim Jordà filmades a Barcelona, Agullana, Prats de Molló, Prada de Conflent, Los Andes, Santiago de Xile, la ciutat de Mèxic i el santuari de Chalma.**

sortida de Barcelona, les estades provisionals a França, els camps de concentració, els refugis intel·lectuals. Els malsons de Tolosa, en un clima enrarit de friccions i discrepàncies. La vida d'estudiant a Montpeller, la joventut i el descobriment de l'amor. L'oportunitat de renèixer simbòlicament en els boscos de Bierville i Roissy-en-Brie. I a partir de 1940, la gran aventura americana que deixava en un parèntesi els ideals de reconstrucció de més d'un segle. Sense poder editar, sense públic, amb una llengua abolida.

Un fil vermell relliga *Els darrers dies de la Catalunya republicana* d'Antoni Rovira i Virgili amb *Els vençuts* de Xavier Benguerel, amb els contes de Mercè Rodoreda «Cop de lluna», «Orleans, 3 quilòmetres», «Paràlisi», amb *Tots tres surten per l'Ozama* de Vicenç Riera Llorca i *L'ombra de l'atzavara* de Pere Calders. El sentiment de pèrdua i la promesa d'un món per venir, que serà defraudada dramàticament, la necessitat de sobreviure clandestinament, el conflicte amb una realitat incomprendible, que obliga a replantejar-se la pròpia identitat, la por de ser abduït per l'Altre. En definitiva, la pèrdua de les seguretats d'abans de la guerra, substituïdes per la incertesa i el dolor, el neguit i el desarrelament. Mercè Rodoreda en marca el camí quan el març de 1940 escriu a Carles Pi i Sunyer des de Roissy: no adobarà el món, no salvarà la pàtria, però si de la seva capacitat de coneixement humà, de l'amarguesa i la crueltat en surt l'obra que vol escriure no tindrà res a reclamar a la vida. Un dels casos més excepcionals i al mateix temps un dels més paradigmàtics és el de Joaquim Amat-Piniella. El 1933 havia publicat una obra juvenil, uns retrats superrealistes dels amics de la colla de Manresa, *Ombres al calidoscopi*: a la Biblioteca de Catalunya se'n conserva un exemplar dedicat a J.V. Foix. El desenllaç de la guerra el va dur al camp de concentració de Saint-Cyprien i més tard, quan la 109 Compagnie de Travailleurs Espagnols va ser interceptada a Delle pels alemanys, a Mauthausen, d'on va sortir, com de dins d'una crisàlide, transformat en el gran novel·lista de *K.L. Reich*.

De l'exili se n'acostumen a mostrar fotografies que a còpia de repeticions han esdevingut llocs comuns visuals: les corrues de gent que es dirigeix a la frontera, les imatges dels camps de concentració, la platja, els camions carregats de pans, els espahís. Calia començar per una altra banda. Llegir els textos, posant tota l'atenció en les petites coses. Anar a buscar el detall revelador i el contrast que il·lumina, per poder accedir a un espai protegit. Establir un joc de correspondències entre la presència i l'absència, entre la història o la ficció, buscant la clau per obrir un món captiu de les seves imatges. Viatjar ha permès llegir els textos des de noves perspectives. D'una manera semblant a com Avel·lí Artís havia anat a la Martinica, per

reconstruir la memòria dels textos he tornat a Prats de Molló, a Arge- lers, a Roissy-en-Brie, a Mèxic i a Santiago de Xile, acompanyant el director de cinema Joaquim Jordà i el seu equip. Jo prenia com a punt de partida memòries, contes i novel·les, buscant el rastre d'un món tancat en el seu propi record. Un món esvaït, que al llarg de la recerca ha pres formes d'una concreció meravellosa. Un dels articles més impressionants que Trabal va publicar a *Germanor*, «Les Claus, variacions sobre un tema inútil», relata una tarda a la plaça Brasil de Santiago de Xile. En un capvespre entotsolat, viu amb la il·lusió de ser de nou a Barcelona. Sent el tramvia que puja cap a Gràcia, la Creu del Sud ja no és la Creu del Sud. Fins que la veu de la muller l'interromp com una carícia: «Escolta... i aquestes claus?» A Santiago, la seva neboda, Anna Maria Prat, havia guardat el retall d'un d'aquests arti- cles de *Germanor* on Trabal parlava dels objectes inútils, falsos records: una capsa de puros, un trofeu abonyegat. I havia guardat un manyoc de claus: les claus de Barcelona, de la caseta de Castelldefels, de la Institució de les Lletres Catalanes. Aquelles claus que l'abril de 1941 Francesc Trabal encara duia a la butxaca. Una cosa semblant es va esdevenir amb *El món de Joan Ferrer* de Cèsar-August Jordana. En un dels primers capítols Jordana parla d'un rellotge despertador que l'havia acompanyat quan era estudiant, al servei militar i a l'exili, i que ara tenia una busca fluixa. Com el podria llençar? Aquest rellotge era al carrer Vecinal, al barri de Las Condes, a casa del seu fill Joan. Fa uns mesos, Mònica Zgustova recordava en un article una imatge punyent de la novel·la de l'escriptora croata Dubrajka Ugresic *El museu de la rendició incondicional*. Al parc zoològic de Berlín, molt a prop d'una casa de refugiats, s'hi exposa un collage misteriós: una sabata de nen, la clau d'un cotxe, una pipa i quatre claus, objectes desapa- rellats trobats a la panxa d'una morsa morta, que per a Ugresic simbolitza la vivència de l'exili.

A Xile hem pujat fins al llogarret de Los Andes i hem visitat l'Estación Mapocho de Santiago de Xile, seguint la ruta del grup andí. Fa anys que entre aquestes poblacions no hi ha línia ferroviària. A Mèxic, hem estat a l'Estación Buenavista, on arribava el tren de Veracruz, que ara és una baluerna buida, a punt per ser demolida. Hem visitat la Casa del Aгрarista, que va acollir centenars de refugiats espanyols. Hem passejat per la colònia Hipódromo, on encara es conserven pisos i cambres de servei com els que apareixen a les novel·les de Vicenç Riera Llorca *Amb permís de l'enterramorts* i *Joc de xocs*. Hem anat al Panteó Francès a trobar la tomba del dramaturg i editor Avelí Artís i Balaguer, el pare de Tísner. En la gran avinguda d'entrada, molts panteons, amb la porta entreoberta, fan com un piset, i no costa gaire imaginar Pere Calders empescant-se divertit que els habitants de les

xaboles s'hi instal·len a viure a dins. En el trajecte que duu fins al Panteó Francès descobrim un tros del món que Calders retrata a «La Verge de les vies»: el pas a nivell en desús del ferrocarril de Cuernavaca, una caseta de guardaagulles i, a l'altra banda del carrer, una capella i un anunci de McDonald's. Hem viatjat al Santuari de Chalma refent el pelegrinatge del professor Enguiano i els seus deixebles a *Érem quatre* de Lluís Ferran de Pol: l'arribada entre les muntanyes rocoses, la davallada pels carrerons plens de parades on es pasta la multitud, les corones de flors que simbolitzen el sacrifici, el bany ritual, la sobtada malaltia al cotxe, durant el viatge de tornada, i la convalescència enmig de visions i deliris.

No es tracta de mostrar espais preservats sinó de revelar l'intangible. Reviure la imatge de la Barcelona distorsionada de *Laberint* de Domènec Guansé, una ciutat de novel·la burgesa, de telèfons blancs, estrafeta per una distància insuperable. El Poblenu fantasmagòric de Xavier Benguerel del conte «El desaparegut», amb l'home que surt a buscar el seu germà fugit, o la peripècia del protagonista de «L'home dels prismàtics», que des del galliner del teatre s'inventa la vida d'una dona que veu a la platea. El Teatro Municipal de Santiago de Xile s'assembla molt al Liceu: mitjançant aquesta ambigüitat volguda Benguerel es transforma en aquest personatge que contempla de lluny una realitat que no pot viure. I en el revers d'aquestes fantasies desolades, la Catalunya ideal del Josep Carner de «Retorn a Catalunya»: la serra de foc, les feixes daurades, el món que s'ordena harmònicament en la curta rodalia del mas. Les platges del cap de Creus que en la poesia de Ramon Xirau esdevenen un espai de retrobament i memòria, gràcies a la llengua recuperada de la infància. Els somnis d'*El món de Joan Ferrer* de C.A. Jordana, que fan de contrapunt al desencant, la solitud i la malaltia (amb el drenatge biliar com a extraordinària metàfora de l'escriptura). El trànsit dels personatges de *Temperatura* de Francesc Trabal cap a un món fabulós, un paisatge de llacs i volcans disposats escenogràficament per emmirallar un renaixement impossible. L'estranyesa inquietant que es projecta sobre la història a *La plaça del Diamant* de Mercè Rodoreda, en la ciutat desfigurada per la llum blava dels antiaeris, o a *Incerta glòria*, en el record del 14 d'abril, quan Trini Milmany i Soleràs pugen al terrat de la Universitat de Barcelona amb una bandera republicana feta amb quatre draps i unes estrelles de paper de barba, en un somni ingenu destruït al Front d'Aragó. Aquest món fantasmagòric, aquest món perdut, és una de les creacions més poderoses de la literatura catalana del segle XX.

El rastre gairebé ha desaparegut i l'exili és encara, en molts sentits, un món per explorar. En els darrers anys s'han recollit i publicat tes-

>> **L'estudi d'Armand
Obiols a la Via Massagué 28
de Sabadell.**

timonis d'història oral, s'han donat a conèixer estudis i monografies sobre els principals autors i comencen a aparèixer treballs de síntesi que situen l'exili literari català en relació amb la societat i la cultura dels països d'acollida. Cada nou curs surten a la llum textos meravellosos, epistolaris, memòries, dietaris escrits en el moment de la caiguda de Barcelona, del pas de la frontera, del sojorn americà, que estableixen un contrapunt fascinant amb les novel·les i amb les autobiografies que retraten els mateixos esdeveniments a molts anys de distància. Sorgeixen múltiples lectures d'un mateix fet, que es complementen i es matisen, que obren noves perspectives d'interpretació des del punt de vista històric, polític, cultural i humà. Però falta encara assumir l'experiència de l'exili com una vivència pròpia, mitjançant un discurs que el situï i l'apropi a la sensibilitat del nostre temps, lluny dels estereotips de la resistència antifranquista i de la transició política, talment com ha succeït en altres països amb altres esdeveniments històrics i amb altres exilis. Assumir el que ha representat per a tots nosaltres, que ens en creïem guarits i que n'hem sabut sempre tan poca cosa. Els dotze retrats de personatges de l'exili que es recullen en aquest catàleg volen ser una primera contribució a aquesta feina pendent.

